

વતનને પત્ર

સમયના ઝરુખેથી - આરાધના ભટ્ટ

(નવનીત સમર્પણ: જાન્યુ ૨૦૦૯ અંકમાંથી સાભાર)

૧૫મી જુન ૨૦૦૮, તારીખ સવારના જોબ ઉપર લખતાં હાથ સહેજ કંપ્યો, અને પછી ક્ષણમાં જ તેમ થવાનું કરણ સમઝાયું. આજે ઓરટેલિયા આવ્યાની જયંતિ ! દર વર્ષે આ દિવસ અચૂક યાદ આવે જ. પહેલી વાર મુંબઈથી સીડની આવતી ફ્લાઈટમાં સતત આવતી ને પહેલીવાર અનુભવેલી માંસાહારિ ભોજનની સોડમ, સીડનીના ઉતરાણ વખતે અહીંનું વરસાદી વાતાવરણ, ઘેર જતાં વધારે પડતા સુંવાળા લાગતા ભીના રસ્તા ઉપર પૂરપાટ દોડતી ગાડીથી અને પ્રવાસના થાકથી દૂખતૂ માથું -બધું જ આ દિવસે તાજું થતું હોય છે.

પણ આ વર્ષ કાંઈક વિશેષ છે. આ વર્ષે બન્ને દેશોમાં મે વીતાવેલાં વર્ષોનાં પલ્લાં સમતોલ થાય છે. જેટલાં વર્ષ મે જન્મભૂમિ ભારતમાં ગાળ્યાં, તેટલાં જ અહીં પણ થયાં. વર્ષો જતાં વાર નથી લાગતી એમ પણ નહીં કહું. શરુઆતની દીવાળીઓ એકલતામાં રડતાં રડતાં કાઢી છે એ યાદ છે. નવા વર્ષે ઘરનાં સાથે વાત કરવા માટે નોંધાવવા પડતા, લગભગ ૧૨ કલાકે ઓપરેટર મારફત જોડાતા, પર્સન-ટુ-પર્સન કોલ લાગવાની રાહ જોવાની વ્યાકુળતા જ જાણે દીવાળીની ઉજવણીનો પર્યાય બની ગયેલી. એ દિવસોમાં પહેલા ગુજરાતી કુટુંબની ઓળખાણ કેવી રીતે થઇ એ બરાબર યાદ છે: સુપર-માર્કેટમાં ખરીદી કરતાં કાને પડેલા ગુજરાતી શબ્દો સાંભળી દૂર ખરીદી કરી રહેલા એ કુટુંબની પાછળ ટ્રોલી લઇ દોટ મૂકેલી. એ પ્રસંગ આજે પણ એ મિત્રોને મળવાનું થાય ત્યારે તાજો કરીએ છીએ. (આજે અહીં સામસામા મળતા અસંખ્ય ભારતીય ચહેરા એકમેક સામે સ્મિત પણ નથી કરતા- “કેટલાકની ઓળખાણ કરવા જઇએ”!)

અમારો શરુઆતનો સમય એટલે નિત-નવા પાઠ શીખવાનો સમય. નવો દેશ, નવા લોકો અને નવી રીતભાત, નવી જિંદગી શરુ થઇ રહ્યાનો થનગનાટ ! રોજ કાંઈક નવા અનુભવો થાય, ક્યારેક મુખાં બન્યા જેવું પણ લાગે. સીડની યુનિવર્સિટીમાં એક વર્ષનો પોસ્ટ-ગ્રજ્યુએટ ડીપ્લોમા ઇન એજ્યુકેશન કરવાનો મોકો મળ્યો, અને આ અભ્યાસમાં હું તેના નિયત વિષયો કરતાં આ સમાજ વિષે કદાચ વધુ ભણી. એક વર્ષના અભ્યાસના અંતે છૂટા પડવાનો વારો આવ્યો ત્યારે કેટલાક મિત્રોએ ભેગા થઇ એક જણના ઘરે પાર્ટી રાખવાનું નક્કી કર્યું. છેલ્લા લેક્ચરના અંતે ક્લાસમાં બોર્ડ ઉપર એક જણે લખ્યું: ફ્લાણાને ત્યાં અમુક તારીખે, અમુક સમયે પાર્ટી છે- સૌને નિમંત્રણ છે. અને અંતમાં લખ્યું ‘બી વાય ઓ ફુડ, બી વાય ઓ ડ્રીન્ક્સ’! આ છેલ્લા વાક્યનો અર્થ ન સમઝાયા છતાં પૂછવાનો સંકોચ થયો ને મેં ચૂપચાપ હું આવીશ એવો જવાબ વાળી દીધો. વળી સામેથી બધાંને અતિ-પ્રિય ભારતીય ફરસાણ પણ બધાંને ચાલે એટલા પ્રમાણમાં બનાવીને લઇ ગઇ. બટેટા-વડાં બધાંને એટલા બધાં ભવ્યાં કે મને એકપણ ન મળ્યું. કોઇએ મારા ભોજન વિષે ન તો પૂછ્યું કે ન મને કાંઈ ધર્યું ! અને પછી મને ‘બી વાય ઓ’નો અર્થ સમઝાયો- Bring your own food, bring your own drinks! બધાં પોતપોતાને ભાવે તે લઇ આવેલાં -માત્ર પોતાને ચાલે એટલું જ !

ક્યારેક સખત ‘હોમ-સિકનેસ’ના દિવસો આવતા, એક વખત એક પ્રૌઢ સહૃદય સહાધ્યાયી ઓરટેલીયન બહેને સહેજ બાજુએ લઇ જઇ સચિંતપણે પૂછેલું પણ ખરું, “કંઈક ઠીક નથી લાગતું, તારું બધું બરાબર તો છે ને?” કાંઈ મુંઝવણ હોય, કે કોઇની સાથે વાત કરવી હોય તો નિઃસંકોચપણે તેમની સાથે વાત કરવા જણાવેલું. તે દિવસે રણમાં વરસાદ પડ્યો હોય એવું લાગેલું. એ દિવસોમાં ભાગ્યે જ એવું બનતું કે દરિયે જઇએ કે દરિયા નજીકથી ગાડીમાં પસાર પણ થઇએ ને આંખો ઝાકળભીની ન થાય. નજર સીધી ક્ષિતિજ ઉપર જ મંડાય અને તેને પેલે પાર પહોંચવાની એક અપાર ઉત્કંઠા જાગે. દીલ એક જોરદાર ચીસ સાથે દૂખે. તેવું જ કાંઈક એરપોર્ટ પાસેથી પસાર થતાં કે માત્ર આકાશમાં ઉડતાં પ્લેન જોતાં પણ થઇ આવે. પ્લેન ઉપર નજર પડતાં મન તેમાં સવાર થઇ વતન ઉપડી જતું. પછી તો સજાગપણે આ બંનેથી દૂર રહેવાનું મનમાં નક્કી કરી લીધેલું.

ધીમે ધીમે આ સંવેદના ઓછી તીવ્ર થઇ ને તેનું રચાન લીધું બાળકોના ઉછેરને લગતી નાની-મોટી ચિંતાઓએ. તેમને બંને સંસ્કૃતિઓનાં શ્રેષ્ઠ પાસાંઓનો કેવી રીતે પરિચય કરાવવો, કેવી રીતે બંને

ભાષાઓ વચ્ચે સંતુલન જાળવતાં શીખવવું. એ બધાંમાં ભારત ભૂલાયું તો નહોતું પણ અહીંનું બધું વધુ પોતિફું લાગવા માંડ્યું- **sense of belonging** આવી. કદી સજાગપણે વિવેકભાવથી આ સારું ને એને અપનાવો, આ નરસું ને એને ત્યજો એવું નથી જાતે વિચાર્યું કે નથી એવો ભાવ બાળકોમાં પ્રેર્યો, કારણકે એનાથી અહંકાર આવે. બધું આપોઆપ જ થયું. અને એનો ખૂબ સંતોષ છે.

ભારતની છેલ્લી મુલાકાત વખતે બે પ્રશ્નો પૂછાયા. જવાની તૈયારીઓ ચાલતી હતી ત્યારે એક ઓસ્ટ્રેલિયન સહકર્મીએ પૂછ્યું, “આ વર્ષે કીસમસ પર ઘેર જવાનાં છો?” (Are you going home for Christmas this year?) “ઘેર” (home) શબ્દ પગમાં ઝીણી કાંકરી ખૂંચે તેમ સહેજ ખટક્યો. છતાં હસીને જવાબ વાળ્યો, “હા, હું ભારત જવાની છું. હવે આ જ ઘર છે, બાળકો અહીં જન્મ્યાં ત્યારથી”. અહીંની પ્રજાએ સહિષ્ણુતાને પચાવી છે ને ઘણા બધાને પોતનામાં સમાવી લીધા છે. પ્રશ્ન પૂછનારને ‘આ તારો દેશ નથી’ એવું અભિપ્રેત ન હતું તેની મને ખાત્રી હતી. બીજો પ્રશ્ન ઓસ્ટ્રેલિયા વિષે જાણવાનું કૂતુંહલ ઘરાવતા એક મિત્રે ભારતમાં કર્યો, “તમારે ત્યાં તમે.....?” ખૂબ સહજતાથી પૂછાયેલા બંને પ્રશ્નોએ મનમાં ઘણા બધા પ્રશ્નો ખડા કરી દીધા. ઘર કયું? શું અનેકવાર અહીં વસતા ભારતીય મિત્રો પાસેથી સાંભળેલી હરિયાદ સારી છે? શું ખરેખર એન આર આઇ નામનો કૂતરો ઘરનો કે ઘાટનો નથી રહેતો?

આ વિચાર-મંથનમાંથી જે નવનીત નીપજ્યું તે આ છે: ઘરના કે ઘાટના ન હોવાની, ખોવાયેલા હોવાની લાગણી કદી નથી થઇ કારણકે મૂળીયાં એટલાં સજ્જડ છે કે તે કદી ઉખડી શકે એમ નથી. વળી અહીં આવીને દૂરથી પોતાનાં મૂળીયાં તપાસવાનો, વતનનું વિહંગાવલોકન કરતા હોઇએ એમ ઝરુખે બેસી તેને નિહાળવાનો, મૂલવવાનો અને અહીંની સંસ્કૃતિને પણ તે જ રીતે બહારનાની નજરે મૂલવવાનો મોકો મળ્યો છે. તેથી ક્યાંયના ન હોવાને બદલે બંને દેશોના હોવાનો ભાવ હવે સ્થિર થયો છે. ભારત હવે એક દેશ નથી રહ્યો એ બની ગયો છે એક આદર્શ- એ આદર્શ કે જેની ખોજ કે વાંછના માત્ર ‘એન આર આઇ’ ને જ નહીં, ભારતમાં વસતાં લોકોને પણ છે. આની પ્રતીતિ ભારતની પ્રત્યેક મુલાકાત વખતે થતી આવી છે. આજે જ્યારે સેટેલાઇટ દ્વારા અહીં બેસી ભારતીય ટીવી ચેનલો જોઇ શકાય છે, ત્યારે ભારતીય મનોરંજનની મારી પરિભાષામાં બંધબેસતું આવે એવું ભાગ્યે જ કાંઈ જોવા મળે છે! આજે સ્થાનિક ઓસ્ટ્રેલિયન ટીવી ચેનલોના કાર્યક્રમોની સરખામણીએ ભારતીય ચેનલોના કાર્યક્રમો જોતાં culture- shock લાગે એવી પરિસ્થિતિ થાય છે. વારંવાર જ્યારે વિચારકો (ગુણવંત શાહ જેવા) કહે કે જો ખરું ભારત જોવું હોય તો વિદેશોમાં વસતા ભારતીયોને મળો, ત્યારે ભારત છોડ્યાનો વસવસો ઓછો થાય છે. વિચાર કરતાં એ પણ લાગ્યું કે બદલાવું એ જ ક્રમ છે અને એ જરૂરી પણ છે. કોણે કેમ બદલાવું એ સૌએ પોતપોતાની રીતે નક્કી કરવાનું છે.

ભારત હવે તેના ભૌગોલિક નકશામાં છે તેના કરતાં મારી વધુ નિકટ છે, મારામાં જ છે.